

Mens en Wereld

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

Verschijnt maandelijks

— 16 Mei 1947, 2e jrg. Nr. 5

RED.: ADR. VAN OSTADELAAN 147, UTRECHT - ADMIN.: CENTRAAL BUREAU HUM. VERBOND, WEERDSINGEL O.Z. 80, UTRECHT

De bevrijding herdacht

De herdenking van onze bevrijding is voorbijgegaan met een dag van rouw, een dag van bezinning en een dag van feestvreugde. Rouw, bezinning en feestvreugde, zowel over het verleden als over het heden leefden in ons hart.

Want wij rouwden niet enkel om de doden die hun leven gaven in deze oorlog, maar ook om de levenden die een dode ballast zijn in de vrede. Wij bezonnen ons niet alleen op het wonder van de weerstand tegen de ontluistering van het leven tijdens de bezetting, maar ook op het alledaagse van de onverschilligheid voor de nieuwe mogelijkheden van ons bestaan sedert de bevrijding. En wij vierden feest omdat de vreselijke bedreiging dier jaren eindelijk dood was en de heerlijke beloften ervan, ondanks alles, nog leven.

De inzet van de bevrijding was het behoud van de eendracht, die werd gewonnen in de strijd op leven en dood met het nationaal-socialisme. Het wederzijdse vertrouwen, de samenwerking en het onderlinge begrip tussen de geestelijk, sociaal en politiek verschillende groeperingen van ons volk dienden behouden te blijven. Protestanten, katholieken en humanisten, hoofd- en handarbeiders, „linksen” en „rechtsen” hadden tezamen één taak: de bevordering van de materiële en geestelijke welvaart van Nederland. De voorwaarde voor die welvaart is de eendracht van het volk. En de voorwaarde ener levende eendracht ligt in de erkenning van die gemeenschappelijke taak en in de wil om te komen tot wederzijds respect en tot begrip voor elkaar.

Tot heden hebben wij maar matig blijk gegeven dit gewonnen inzicht tot richtsnoer van ons handelen te willen maken. Honger en kou maakten ons vóór Mei 1945 hard tegenover de vijand, de gevolgen van hongers en kou maakten ons daarna zwak, kribbig en onverdraagzaam jegens elkander. Want meen niet dat wij de invloed van die jaren op ons lichaam en onze geest reeds te boven zijn. Een depressie heeft ons te pakken, waardoor wij onder de maat blijven die wij ons zelf hadden gesteld. Wij zijn bang voor elkaar geworden: ons land wemelt van anti-papisten, anti-communisten, anti-semieten, anti-kerkelijken, anti-humanisten. Wij verwijten elkaar de ontstellende materiële en geestelijke ontreding van deze „vrede”, en sturen menige zondebok de woestijn in van onze eigen onvruchtbaarheid. En in dit gekrakeel leeft elk beneden zijn eigen peil, verliest er zijn eigen waardigheid bij en het besef voor de waardigheid van de ander. Het Humanistisch Verbond, jongste kind in het Nederlandse geestelijke gezin, raakt er zijn onschuld bij kwijt. Nauwelijks min of meer harte-lijk verwelkomd door wie de strijd tegen de geestelijke onverschilligheid ter harte gaat, heet het al spoedig, zonder enig bewijs, aanmatigend, anti-kerkelijk, en het humanisme, dat het belijdt, wordt uitgekreten voor de oorzaak van gezins- verval, corruptie, nationaal-socialisme, beestachtigheid en welk kwaad eigenlijk niet. Wij weten wel dat hier soms min of meer bewust kwaad spel wordt bedreven door hen, die ons

gaarne geestelijk in het hoekje zouden zien waar de slagen vallen en die hopen dat hun aanvallen juist datgene onder de Verbondsleden zullen wakker roepen, wat zij ons thans zonder grond verwijten: anti-kerkelijkheid, bestrijding van de godsdienst, in plaats van een verdiept geestelijk leven in de waarheid en de rijkdom van het humanisme. Er is immers altijd kans dat zoiets gelukt, want het kind is er nog jong genoeg voor!

Ziehier, voor zover het onze situatie van moderne humanisten betreft, een klein deel van het algemene tafereel. Want elders is het al net zo. Is het wonder dat velen niet meer over de berg van hun dode illusies heen kunnen zien en de twee jaren der bevrijding met bitterheid herdenken.

En toch gaat het juist om dat klein beetje verder zien. Want er heeft zich in de afgelopen twee jaren meer voorgedaan en

er lopen onderstromen door het volksleven die, eens dat zij aan de dag treden, het leven een ander aanzien zullen geven. In elke tijd liggen de kiemen van de volgende, ten goede en ten kwade. Wij humanisten weten immers, in alle bescheidenheid, wat wij in die twee jaren wonnen. In de eerste plaats een steeds groeiende geestelijke gemeenschap waarin het min of meer bewuste humanisme van velen wordt tot een innerlijk onvervreemdbaar bezit en een onmisbare bron van geestelijk leven. Door het Humanistisch Verbond hervinden zij steeds meer zin en richting in de schijnbaar chaotische wereld binnen en buiten hen. Veel eenzaamheid viel van hen af en het verlamme besef alleen te staan voor de grote vragen des levens en zo zonder antwoord. En met deze winst gaat gepaard, dat in het Humanistisch Verbond, tezamen met velen uit de andere geestelijke organisaties in ons land, de wil levend

en levenwekkend is gebleven te komen tot wederzijds begrip, tot het principiële gesprek en de praktische samenwerking ten bate van de geestelijke volksgezondheid. Niet alleen in de bezettingstijd leefde de wil daartoe en de praktijk ervan, ook sedert Mei 1945 vinden er ontmoetingen plaats, die de deelnemers de zekerheid verschaffen dat ons land geestelijk niet dood is noch vastgelopen in de onvruchtbare scheiding der groepen. De geestelijke terugslag op de inspanning van de bezettingsjaren heeft dat, hoe krachtig zij ook is, niet ongedaan kunnen maken en het Humanistisch Verbond blijft er zich tot het uiterste toe inspannen het te behouden. Het weigert de principiële tegenstander anders voor te stellen dan hij voorgesteld wil worden, het weigert te berusten in een absolute scheiding der geesten; het weigert samenwerking te dwarsbomen. En het eist dat van de anderen evenzeer. En wij doen dat in de volle overtuiging, dat alleen deze houding tegenover elkaar de geestelijke bloei zal bevorderen, waarnaar wij allen verlangen in deze dagen van de herdenking der gewonnen vrijheid.

DE VRIJHEID

*Na vijf jaar leed dit onuitwisbaar
wij zijn weer vrij in een herwonnen land,
Holland heeft weer een grens, een goud-
geel strand,
waarop één volk zijn zorgen kan ver-
geten.....*

*Verlaat ons niet, geluk, nu de verbeten
bittere strijd, die ons met hart en hand
bond aan geweld en list, is uitgebrand:
want wie zal met de maat der vrijheid
meten?*

*Wij allen zijn als kinderen bij elkaar,
onkundig nog van nieuw leed en gevaar,
zonder de wijze leiding van een vader.*

*En achter u, geluk, staat uw verrader:
eerzucht en onmin, — maar sta gij ons
nader*

*en Hollands luchten blijven ruim en klaar.
Mei 1945. NIEK VERHAAGEN.*

RUMOER over de VASTENBRIEF

In de vele knipsels, brieven enz. naar aanleiding van ons protest en mijn artikelen in „De Groene” uit R. K. kringen ons toegezonden, blijkt dat vele Katholieken zich beijveren, aan te tonen, dat de hemel- en hel-moraal, zoals die door de V. naar voren werd gebracht, niet de eigenlijk-Katholieke is; deze zou ook „berusten op een eigen vrije daad van de mens, voortvloeiend uit de uitspraak van het geweten”. Wij constateren dit met voldoening, omdat daarmee de waarde van ons uitgangspunt, het persoonlijk normbesef, wordt erkend.

Voor deze V. is echter de moraal „in God gefundeerd”, voor hen staat het vast, dat „de uitspraak van het geweten zich moet richten naar Gods wil, naar de natuurwet, door God in het hart van ieder mens geschreven en die voortvloeit uit de menselijke waardigheid”. Dit geloof nu geldt de oorsprong van de moraal en heeft o.i. niets met moraal zelf te maken. In de woorden van deze schrijvers en eveneens... in de V. zelf, waar deze zegt, dat er „nog vele (godlozen) beter zijn dan hun leer”, ligt opgesloten, dat men „goed” kan leven buiten het geloof aan een God. Maar waarom zegt dan de V. desalniettemin: „van moraal kan geen sprake zijn zonder dat geloof?” De gelovigen maakten bij het aanhoren zeker niet zulk een fijn onderscheid en verlieten ongetwijfeld hun kerk met de indruk, dat die godlozen door hun normloosheid schuldig staan aan alle mogelijke barbaarsheden.

„Alle pogingen, om zonder God een redelijke verklaring van de zedelijke plicht te geven”, zo wordt gezegd, „zijn op een mislukking uitgelopen.” Hier worden eisen aan de godlozen gesteld, waaraan de Katholieken zelf niet kunnen voldoen. Hun moraal gaat immers uit van een door hen, als mensen, aangenomen Gods-idee, terwijl toch alle pogingen, om een zedelijke verklaring van het bestaan van hun God te geven, op niets zijn uitgelopen. En „Gods Woord” is in de historie geworden, door mensen gemaakt, vastgesteld, uit- en vaak..... opgelegd. Zoals de Katholieken geloven aan de onverbiddelijkheid van Gods geboden, zo geloven wij aan de absolute eisen van onze innerlijke stem. Of is het weten van Job in zijn bekende belijdenis „ik weet dat mijn Verlosser leeft” een ander weten, dan dat van de „heiden” Socrates, die het woord uitsprak „ongerechtigheid en ongehoorzaamheid aan wat hoger is... dan dat kwaad en schandelijk is, weet ik?” Beiden, ernstige god-lozen en god-gelovigen, gaan uit van een innerlijke overtuiging met alle zekerheden en onzekerheden van dien.

De dringende vraag blijft deze: wanneer vele Katholieken „het goede doen om het goede” als hogere moraal erkennen, waarom vermeldde de V. dan deze niet? Waarom werd de reputatie van de Katholieke moraal dan in gevaar gebracht door uitsluitend van de hel- en hemel-moraal te reppen? Voelden de Hoogerwaarden soms, dat zij daarmee alleen de god-lozen konden treffen, in zoverre zij die quasi-moraal nauw verbonden met het Godsgeloof, terwijl het aanhangen van de ware moraal best kan samengaan met god-loosheid? (Zie boven.) En zo zij alleen voor „het volk” spraken, was dan zulk een kwalificatie der god-lozen niet welbewuste misleiding en dus onwaar en tevens grievend? Ik ben er trouwens nog altijd niet zeker van, welke moraal de Hoogerwaarden zelf aanhangen. De Linie verdedigde de loon- en straf-ethiek van de V. met de grootste nadruk.

Nog een andere vraag blijft overal onbeantwoord, ondanks mijn herhaalde aandrang: is de misdadigheid der god-lozen groter dan die der god-gelovigen? Men leze niet alleen de onderzoeken van Prof. Dr. Bongers, maar ook het boekje van de Katholiek Mr. Dr. Feber „De Criminaliteit der Katholieken in Nederland” (1933).

Uit de V. correspondentie en knipsels blijkt, dat voor Katholieken algemeen vaststaat, dat

al, wat er nog aan goeds leeft in de god-lozen, te danken zou zijn aan het Christendom. Wij erkennen de beïnvloeding in Europa en ook elders niet. Maar is deze steeds een heilzame geweest en werkt die nu nog steeds uitsluitend ten goede? Zijn niet eeuwen lang allerlei cultuurvormen door het Katholicisme onderdrukt of schromelijk verwaarloosd? Is het idee der sociale gerechtigheid uitsluitend uit het Christendom voortgekomen? Streed de kerk daarvoor en b.v. voor de geestesvrijheid in de eerste rijen? Leven niet miljoenen buiten Europa zonder de persoonlijke gods-idee en toch met een moraal? Trouwens, welk Christendom wordt bedoeld? Lees maar eens Dr. Brouwer's „Het juiste Woord”, op pag. 753 vlg., en zie hoeveel Christelijke dwaalleren er volgens deze Katholiek bestaan! Is niet het Christendom zelf een historisch-geworden grootheid, die zeer veel te danken heeft o.a. aan de Griekse cultuur? Het absolute en super-naturele karakter van de Christelijke religie staat o.i. niet vast: het is uit de historische ontwikkeling opgekomen, niet „een in de daarvoor door God toebeide wereld inkomende zelfstandige factor”. Het nieuwe wortelt in het oude. In het verleden ligt het heden, in het nu, wat worden zal.

Een opmerking moet nog worden gemaakt: dat ook bij Katholieken de anti-semitische sfeer niet ontbreekt, is weer door een recent feit bevestigd: het beruchte stuk in De Linie van 21 Maart j.l. over de Poolse Joden, heeft in dat blad geen enkel protest uitgelokt. Wat zou er gebeurd zijn, wanneer in een der god-loze bladen een tiende deel van die verfoeilijkheden was gepubliceerd? Of leven de Katholieken te veel in de vreze des Heren?

Ten slotte zij er op gewezen, dat het Humanistisch Verbond een der weinige organisaties is geweest, die tegen de V. met kracht hebben geprotesteerd. Het heeft ook hiermee zijn strijdbaarheid en betekenis in de Nederlandse samenleving bewezen. Boven strijd en protest gaat voor ons, Humanisten, echter de stage positieve arbeid aan de culturele verheffing van ons volk: zij is het beste strijdmiddel tegen allen, die ons aanvallen in daad en geschrift.

D. LOENEN.

Materialisme en parapsychologie

In het kleine artikel „Materialist” van Mens en Wereld van 2 April j.l., naar een verhande-

ling van Gerard Walschap, overgenomen uit „Nieuw Vlaams Tijdschrift”, treft mij de zin: „Zijn de bewijzen van bestaan en onstoffelijkheid der ziel betrouwbaarder dan de observaties der materialisten van parapsychologische en occulte verschijnselen?”

Ik vraag mij af, wat daaronder wel zou moeten worden verstaan?

Nog nooit heeft zich een materialist gewijd aan deze studie, of, zo hij het al deed, was hij spoedig materialist af. Men kan alleen materialist blijven door de verschijnselen der parapsychologie zorgvuldig uit de weg te gaan. Ook onder de onderzoekers der parapsychologische verschijnselen bestaat verschil van opvatting. De ene groep denkt meer in animistische zin, d.w.z. dat zij het merendeel der fenomenen toeschrijft aan nog onbekende psychische vermogens van de levende mens. Een andere groep, waartoe zeer bekwaame onderzoekers behoren, houdt ze althans voor een deel voor manifestaties van overledenen. (Over het vulgaire en helaas maar al te populaire spiritisme, dat zo ongeveer alle occulte verschijnselen, plus nog een aantal andere, die enkel maar uitingen van het onderbewustzijn zijn, voor boodschappen uit de geestenwereld aanziet, spreek ik hier niet.)

Maar afgezien van alle verschil van opinie, onverschillig, of zij in hoofdzaak animistisch, als Driesch, of spiritistisch, als Lodge, zijn ingesteld, hierin komen alle ernstige bestudeerders der parapsychologie overeen, dat hare verschijnselen het bewijs leveren, dat de mens zijn lichamelijkheid te buiten en te boven gaat.

Ik heb trouwens ten opzichte van de uitspraken van Walschap in het algemeen het bezwaar, dat daarin de voorstelling wordt gehuldigd, alsof de grote onderzoekers der materiële wereld over het algemeen materialisten waren.

In tegenstelling met de popularisatoren, als Büchner, zijn zij dit maar zelden geweest, en in de tegenwoordige tijd, nu men zover in de geheimen van de stof is doorgedrongen als nooit te voren, zijn zij het in 't geheel niet meer. De jongste ontwikkeling der natuurwetenschappen, met name der natuurkunde, gaat meer en meer in, zoal niet direct spiritualistische, althans in spiritualiserende zin. In plaats van dat de geest verstoffelijkt wordt, bestaat de neiging, de stof te vergeestelijken.

Het humanisme zal zich hiervan wel rekenschap moeten geven, wil het niet bij de tijdgeest ten achter raken. In dit opzicht bestaat er een merkwaardige gelijkgerichtheid van de moderne natuurwetenschap, de moderne psychologie en van de parapsychologie.

Dr. P. A. DIETZ.

Oud privaats-docent in de parapsychologie aan de Leidse Universiteit.

Houdt de rijkdom van het humanisme niet voor U alleen!

Uit een herstellings-oord van oud-illegalen komt het verzoek: Stuur ons eens een humanistisch spreker. Er kwamen reeds vele en goede sprekers van andere gezindte. Wij willen ook graag van humanistische zijde eens iemand hier hebben.....

Voor avonden van militairen is een spreker nodig. Wie is er beschikbaar, wie ertoe in staat hier geestelijke leiding te geven.....

Het Humanistisch Verbond is toegestaan de geestelijke verzorging van zieken in Ziekenhuizen te behartigen. Stuur ons iemand, die hiervoor de bekwaamheid bezit.....

Wij willen hier een gemeenschap oprichten. Er moet een spreker komen, die met de initiatiefnemers de leiding neemt. Wie?.....

Zo kunnen we doorgaan. En steeds moeten wij de geestdriftige aanvragers teleurstellen. Met lede ogen zien we,

hoeveel noodzakelijk werk onder de onkerkelijken ongedaan blijft. Waarom? Omdat we de enkele tienduizenden guldens missen, die nodig zijn.

Er zijn nu genoeg woorden gesproken over de noodzaak van humanistische bezinning en verdieping, de noodzaak van bestrijding van de geestelijke onverschilligheid in ons volk. Wat hebben wij aan woorden, als er geen daden op volgen. Het voorbeeld moeten we geven en dat kan niet, wanneer we er niets voor over hebben. Men gaat ons schouderophalend voorbij, zolang we 't bij woorden laten.

Van 1-8 Juni houdt het Humanistisch Verbond een inzameling van gelden, bestemd voor de aanstelling van een geestelijk leider. Nu het Verbond zich ontplooit is dit het eerst nodige. De wereld doet een beroep op ons. Van alle kanten vraagt men om hulp, om steun. Wat is Uw antwoord daarop? Mogen de eerste dagen van Juni U offervaardig vinden!

Openbare school en

Een discussie onder
politiek - vrijzinnigen

Bijbelonderricht

22 Maart j.l. hield de Partij van de Vrijheid een onderwijscongres te Amsterdam. Prof. Lindeboom sprak er over: Gezin en School. Aangaande zijn woorden betreffende het openbaar onderwijs en de godsdienst vinden wij in het partij-organ „Vrij” (11 April 1947) enkele op- en aanmerkingen van Mr. A. Stempels. Prof. Lindeboom had o.a. betoogd:

1e. De verantwoordelijke leiding in den lande acht het een cultureel volksbelang aan de godsdienstige vorming op de openbare school een plaats in te ruimen en dit is dan ook een niet meer te ontwijken kwestie.

2e. Onderwijs in Bijbelkennis en godsdienstkennis verkeert voortdurend in labiel evenwicht tussen niets-zeggende kleurloosheid en religieus getuigenis, waarbij men op de openbare school meestal wel tot het eerste zal overhellen in verband met wat in de gezinnen leeft; hetgeen geen waarlijk godsdienstonderwijs is.

3e. Beter nog dan godsdienstonderwijs binnen het lesrooster door predikanten en godsdienstonderwijzers zou het zijn, als dit onderwijs op de lagere scholen werd gegeven door de eigen onderwijzer, die dan in het bezit moet zijn van een daartoe strekkend kerkelijk radicaal.

4e. Godsdienstonderwijs op de scholen heeft alleen betekenis als het gedragen wordt door godsdienstige geest en godsdienstige behoeften in de gezinnen; deze laten zich door overheids- of schoolmaatregelen niet dwingen; op zijn hoogst kan de school instigerend werken.

De heer Stempels merkt daaromtrent op:

ad. 1e. In deze stelling bespeurt men iets, wat lijkt op hetgeen tegenwoordig wel heet: de kerstening van de openbare school. Dat deze kerstening een niet meer te ontwijken kwestie zou zijn, kan ik niet aanvaarden voor zover men als oplossing van die kwestie zou zien het vinden van een vorm voor die kerstening. De openbare school hoort open te staan voor kinderen van elke geestelijke instelling, dus ook voor kinderen van niet-christelijke, zoals Joodse en a-godsdienstige of humanistische ouders. Daarom mag de openbare school geen gekerstend instituut worden en moet zij af blijven van godsdienstige vorming — evenals van politieke vorming — van de jeugd, zonder zich de gelegenheden, welke het onderwijs in Nederlandse taal, geschiedenis en aardrijkskunde biedt, om de jeugd enige kennis bij te brengen omtrent de invloed welke Bijbel en Christendom op onze samenleving hebben gehad en nog hebben, te laten ontglippen; zoals men evenmin de invloeden van andere culturele stromingen mag veronachtzamen.

ad. 2e. Aan het slot van het ad. 1e opgemerkte duidde ik reeds aan, wat ik onder onderwijs in Bijbelkennis en godsdienstkennis zou willen verstaan. Men moge dit niets-zeggende kleurloosheid noemen: dit geldt alleen voor zover men deze kwestie uit de religieuze gezichtshoek bekijkt. Maar de openbare school behoort men niet uit die gezichtshoek te bezien; van religieus getuigenis mag op de openbare school geen sprake zijn, dus ook niet van het labiele evenwicht tussen niets-zeggende kleurloosheid en religieus getuigenis. Het overhellen naar wat religieus gezien niets-zeggende kleurloosheid heet, hoort in het openbare onderwijs de vaste richting te zijn.

ad. 3e. Tot het ware godsdienstonderwijs binnen het lesrooster geeft de Lager-onderwijswet ruimte. Naar mijn mening zal men goed doen, dit te beschouwen als een zeer te waarderen „service” — men vergeve mij dit zo bij uitstek zakelijke woord — welke de openbare school biedt aan ouders, die het op prijs stellen, dat hun kinderen enigermate in hun normale schoolverband werkelijk godsdienstonderwijs krijgen. Enigermate in hun normale schoolverband: immers, niet een hele klas zal er aan deelnemen.

De Rooms-katholieke en Joodse kinderen krijgen hun godsdienstonderwijs in zuiver kerkelijk verband, de kinderen van niet-kerkelijke ouders doen er uiteraard ook niet aan mee; en dus resten alleen de kinderen van hervormde ouders, en voor hen is vaak nog tweërlei soort godsdienstonderwijs gewenst. Nu zal die „service” met tact verleend moeten worden, omdat de eenheid, welke de schoolklas nu eenmaal vormt, niet mag worden geschaad. Wordt hieraan voldaan, dan heb ik tegen dit facultatieve werkelijke godsdienstonderwijs op de openbare school geen bezwaar. Maar bedenkelijk wordt het, als prof. Lindeboom de wenselijkheid uitspreekt, dat dit onderwijs door de klasse-onderwijzer wordt gegeven. Dit zou immers betekenen, dat de onderwijzer aan een openbare school een belijdend Christen moet zijn; anders kan hij geen werkelijk godsdienstonderwijs geven, een godsdienstonderwijs met een religieus getuigenis. Prof. Lindeboom bedoelt toch niet, dat de niet-christelijke onderwijzer niet waardig gekeurd mag worden om aan de openbare school les te geven?

ad. 4e. Uit het voorgaande zal wel gebleken zijn, dat ik het niet toe zou kunnen juichen als de openbare school zou trachten instigerend te werken wat de godsdienstige geest en de godsdienstige behoeften der gezinnen betreft. Laat ons toch der kerk laten wat der kerk en openbare school wat der openbare school is.

Het Onderwijsrapport

Vooruitlopende op de besprekingen in de aangevulde commissie en de daarop te volgen discussies in de gemeenschappen, meent Warfenius het standpunt van het H.B. te moeten verdedigen. Laat ik daar mijn mening tegenover mogen plaatsen, hoewel ik het beter had gevonden, dat deze discussie eerst na het verschijnen van de conclusies van de uitgebreide commissie aan de orde ware gesteld.

Dr. Loenen heeft op ons Congres gezegd: „Wij hebben bij het bepalen van ons standpunt met niemand en niets te maken.” Dit is me uit het hart gegrepen. Onze taak is het Humanisme te verdedigen en uit te dragen en de Humanisten (en hun kinderen) te beschermen, waar dat nodig is.

Als in het Kerstnummer van de Christen-onderwijzer geëist wordt, dat de Overheid de sanctie moet hebben van het kerkgenootschap, waartoe de sollicitant behoort, om tot een benoeming bij het openbaar onderwijs over te gaan, en de oudere onderwijzers, die onkerkelijk zijn, worden genoemd: „te kwader ure ingeslopen elementen, die we moeten dulden tot ze met pensioen gaan. Maar met de uiterste zorg dient er voor te worden gewaakt, dat in het vervolg dergelijke elementen niet meer binnendringen in onze (d.i. de openbare M.) school”, dan wordt daarmee een aanslag op de gewetensvrijheid gedaan en o.a. die leden van het Hum. Verbond getroffen, die op het Congres hun vinger opstaken, toen een afgevaardigde vroeg: „Wie van U staat Maandag weer voor de klas?”

Tegen een dergelijk drijven past slechts een principiële standpunt, dat ons door ons Humanistisch geweten wordt ingegeven.

ARTIKEL 26.

Dit principiële standpunt spreekt niet uit punt 6 van het rapport, omdat het zo juist aangehaalde woord van Dr. Loenen in de wind wordt geslagen.

DE GEWICHTIGE STAP

Het is nu de tijd dat de muren van de schoolgebouwen versierd zijn met bekendmakingen omtrent aangifte van nieuwe leerlingen. Tienduizenden ouders in ons land moeten een school kiezen voor hun kind.

Het is van groot belang, dat zij zich goed bewust zijn van hetgeen zij doen. Natuurlijk bestaat er op dit punt veel sleur, veel gemakzucht, veel waan. Het Humanistisch Verbond wekt op tot een bewust humanisme van de onkerkelijken. Dat bewustzijn uit zich o.a. in de keuze van de openbare school voor hun kinderen. Hier kan elk kind veel en goed werk doen. Geen abstracte redeneringen over het humanisme zijn hier van node, slechts een duidelijke, eenvoudige daad. Wek daartoe op! De openbare school kan heden zijn karakter alleen dan bewaren, wanneer zij van humanistische zijde bewust wordt gesteund. Daaraan kunnen wij allen meewerken.

Als we aanvaarden, dat het Hum. Verbond er mee instemt, dat op de openbare school godsdienstonderwijs wordt gegeven op de voet, als waarop daartoe tot dusver gelegenheid is gegeven (waarvan W. voor zijn eigen kinderen de waarde niet erkent!), dan komen we op voor de rechten van de kerkelijke ouders, maar verzuken die van de Humanistische ouders en hun kinderen.

De practijk is immers, dat deze ouders of tegen hun opvatting hun kinderen aan de godsdiensoefeningen laten deelnemen (gebed en gezang bij begin en eind volgens mijn 20-jarige ervaring), of gedwongen zijn hun kinderen uit de klassegemeenschap te laten stoten.

Juist, nu het zo broodnodig is, de kinderen te leren, dat ze tot een groter geheel behoren, juist nu we de kinderen willen opvoeden tot lid van een gemeenschap, meent het H.B. er mee te moeten instemmen, dat terwille van het godsdienstonderwijs telkens weer deze gemeenschap wordt gebroken, waarvan dan juist de kinderen van de bewuste Humanisten het slachtoffer zijn.

De Kerk heeft toch ruimte genoeg om haar beginselen uit te dragen: het huisgezin, de Zondagsschool en de catechisatie, de kerkdienst, radio en pers en de Christelijke scholen staan haar ten dienste. Waarom nu ook nog beslag gelegd op de openbare school?

Het ligt niet op de weg van het Humanistisch Verbond daarmee in te stemmen en ik meen, dat de Christenen onze hulp niet nodig hebben.

(Slot volgt)

B. M. J. MULDER.

Dat ik besta, is een eeuwigdurende verbazing die het leven is.

(Rabindranath Tagore)

De omvang van ons onkerkelijk volksdeel

't Is moeilijk na te gaan hoeveel Nederlanders er onkerkelijk genoemd kunnen worden. Volgens de cijfers van de laatste volkstelling (1930) hadden 14,4 % op hun telkaart ingevuld tot geen kerkgenootschap te behoren. Dit waren dus zij, die bewust en principieel afscheid van de kerk genomen hadden. Zijn dit alle onkerkelijken? In geen geval. Vele personen vullen bij zo'n officiële telling nog in te behoren tot de Ned. Hervormde Kerk, omdat zij van vader en moeder gehoord hebben dat zij gedoopt zijn. Als dooplid rekenen zij zich tot de kerk te behoren, hoewel zij nimmer naar de kerk gaan, niet bidden en niet in de bijbel lezen. 't Is bekend, dat er vele zulke protestanten zijn. De statistiek vermeldt ze echter niet. Toch zijn ze naar de morele betekenis van het woord onkerkelijk; de kerk is in geen enkele gebeurtenis van hun leven hun leidvrouw.

Dat de band met de kerk geslaakt is blijkt wel als men op de gewichtigste dagen van zijn leven de kerk voorbij gaat.

Een van deze gewichtige dagen is het huwelijk. Een belijdend Christen vraagt of de Kerk haar zegen wil geven op deze gewichtige gebeurtenis. Als men het huwelijk niet meer ziet als een sacrament, waaraan Christus zijn zegen geeft, bij welke andere levensgebeurtenis zal dan nog blijken dat er enig verband met de Kerk is.

Nu geeft de statistiek wel cijfers over het aantal gesloten huwelijken, die door een kerkelijke plechtigheid gevolgd worden.

Van de huwelijken, gesloten tussen een katholieke man en een katholieke vrouw werden er in 1936 in het gehele Rijk 94,58 % ingezegend. Van de huwelijken tussen een prot. man en een prot. vrouw 40,25 %. Hieruit blijkt dus dat van de Nederlanders, die opgeven tot een protestants Kerkgenootschap te behoren 60 % bij hun huwelijk de kerk niet meer nodig heeft.

Dat bij de 40 % die wel een kerkelijke inzegening verlangen, nog een aantal moeten zijn, die deze kerkelijke plechtigheid uit traditie of deftigheidsvertoon wensen, kan misschien blijken uit het feit, dat van de huwelijken tussen twee, die beide tot geen kerkgenootschap behoren, nog 1,43 % werd ingezegend. Bij deze inzegening zal wel niet de godsdienstige overtuiging de gang naar de kerk bepaald hebben, maar het verlangen van de ouders, de traditie of het feestelijk reliëf, dat een kerk met veel publiek aan de gebeurtenis geeft. Deze zeer wereldse motieven zullen natuurlijk ook wel voorkomen, bij de 40 % ingezegende huwelijken tussen twee protestanten. De mensen verschillen innerlijk niet zo heel veel. Huldiging, belangstelling, aandacht, verlangt toch eigenlijk iedereen.

Dat dus 60 % van de huwelijken tussen twee protestanten niet ingezegend werden (in 1936) geeft dus een aanwijzing omtrent de onkerkelijkheid. Dit cijfer zegt ons wellicht iets meer omtrent de verhouding tot de kerk, dan de eenvoudige opgave tot een kerkgenootschap te behoren.

Latere cijfers dan van 1936 zijn op 't ogenblik niet te vinden, behalve voor de stad Amsterdam. Van deze stad zijn de cijfers bekend van het aantal voltrokken huwelijken, en het aantal van hen dat door een godsdienstige plechtigheid gevolgd werd.

De cijfers zijn niet gescheiden naar de kerkgenootschappen.

Hier zijn ze:

Jaren	Aantal voltrokken huwelijken	Aantal huwelijken gevolgd door een godsdienstige plechtigheid	per 100 voltrokken huwelijken
1942	10.983	3818	35.0
1943	6.500	2183	33.5
1944	4.309	1462	31.5
1945	5.903	1859	31.5
1946	10.385	3253	31.4

Slechts een derde deel van Amsterdams bevolking voelt bij het huwelijk de band van de kerk.

Het onkerkelijk deel van ons volk is dus naar de innerlijke betekenis van het woord veel groter, dan de cijfers van de statistiek omtrent hen, die tot een kerkgenootschap behoren.

Het terrein van het Humanistisch Verbond, dat geestelijke leiding wil geven aan hen, voor wie de kerk deze leiding niet geeft, is dus wel zeer groot.

Alle cijfers in dit artikel danken wij aan de publicaties van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

M. G. WARFFEMIUS.

„Wij Humanisten”

Voorzien van een aanbevelend voorwoord van de Algemene Voorzitter, Dr. van Praag, zijn onder de samenvattende titel „Wij Humanisten” acht radio-lezingen gebundeld, die respectievelijk gehouden zijn door Mevr. Ploeg en de Heren Brandt Corstius, in 't Veld, Ploeg, Stuiveling, Waslander, Kraak en Libbe van der Wal.

Wie deze radio-voordrachten gemist heeft, zal goed doen deze eenvoudig gehouden opstellen met aandacht te lezen, daar verschillende aspecten van onze verantwoordelijkheid als humanist hierin naar voren worden gebracht. Deze serie is ook zeer geschikt voor verspreiding onder hen, die nog niet op de hoogte zijn van de levensbeschouwing in het moderne Humanisme vertegenwoordigd.

M. v. G.

De B.B.C. en het geestelijk leven

Omtrent de uitspraak van de directie der B.B.C., in ons vorig nummer afgedrukt, lezen we in *The literar Guide* van April 1947, ons Engels zuster-orgaan, dat deze uitspraak een volledige rechtvaardiging betekent van de actie die onze zuster-organisatie *The Rationalist Press Association* heeft gevoerd, sinds de B.B.C. regelmatig godsdienstige uitzendingen verzorgde en stelselmatig weigerde levensopvattingen aan 't woord te laten komen die niet waren opgenomen in de grote stroom van de Christelijke traditie. Hoewel de B.B.C. zonder meer de herhaalde protesten afwees, verloren onze geestverwanten nooit het vertrouwen in de gedachte, dat eens het beginsel van vrijheid van meningsuiting ook in de aether tot z'n recht zou komen. Dit vertrouwen nam toe, toen de B.B.C. de vrije gedachtenwisseling over politieke en andere zeer tegenstrijdige zaken toeliet. Het zou niet lang mogelijk blijken wel in wereldse aangelegenheden, waarin men zéér in oordeel uiteenloopt, zonder meer de tegenstellingen vrij te laten en dat te verbieden zodra het godsdienstige en soortgelijke problemen betreft.

dat hij met die pogingen instemt. Ook van Banning mogen wij verwachten dat hij niet meedoet aan de voortdurend herhaalde suggestie dat, wie niet in God gelooft, dus geen diepe levensgemeenschap meer kent, zoals hij, naar aanleiding van de dood van Henry Ford, helaas schrijft in *Tijd en Taak* van 19 April j.l.

Boekbespreking

Prof. Dr C. A. Mennicke: *Ons Tijds-gewricht*, in de spiegel van een persoonlijk levenslot. Bijleveld, Utrecht 1947.

Memoires zijn belangwekkend, wanneer het persoonlijke levenslot karakteristiek is voor het algemene leven van de tijd, waarin het plaats grijpt. Belangwekkender zijn zij nog, wanneer de schrijver zich daarvan bewust is, doordat hij als sociaal paedagoog en -psycholoog een scherp oog heeft voor de geestelijke beweging die zich in het algemene leven voltrekt.

Mennicke's leven vertoont het verloop van een orthodox-protestantse opvoeding naar een vrijzinnige levensopvatting, die uitmondt in een religieus humanisme. Zijn lot is verbonden met dat van Europa: wereldoorlog, revolutie, crisis, tweede wereldoorlog. De ontbinding der 19e eeuwse tradities, het ontstaan der geestelijke ongebonden moderne massa, het zoeken en tasten naar nieuwe bindingen en gemeenschap, al deze tijdsverschijnselen weerspiegelen zich in zijn leven. Want de grote kracht van deze man is, dat hij de moderne massa-mens begrijpt, zich steeds opnieuw vol toewijding in hem verdiept en zonder ophouden met hem zoekt naar de weg, die leidt tot nieuwe gemeenschap.

Vanuit zijn onwrikbaar geloof in het leven en in de mens treedt hij op beide toe met een openheid, die hem in staat stelt een hoge graad van onbevangenheid te bereiken, waardoor elk waarlijk paedagogisch werk wordt gekenmerkt. De eerste wereldoorlog heeft hem wakker gemaakt — als velen — voor de noden en problemen van onze tijd. De periode 1920—1940 vertoont het bekende verloop: de poging, in verschillende lezingen energiek ondernomen, om het leven geestelijk en materieel zinvol te ordenen, de toenemende druk van werkloosheid, nationaal-socialisme en oorlogsvoorbereiding, de vernietiging tenslotte van al wat werd opgebouwd onder het geweld dat tussen 1933 en 1945 Europa teistert. Mennicke zet nog eens het beeld op van al wat in die jaren op sociaal-paedagogisch gebied in de grote steden van Duitsland gepoogd is door de beste krachten van Jeugdbeweging, Vrouwenbeweging en religieus-socialisme. Steeds weer toont hij aan, dat onvermoeid dient te worden gewerkt om de middelen te vinden, die de mensen opnieuw in gemeenschap zullen binden. Dat is voor hem het brandende probleem. Hoe goed voelen wij, leden van het Humanistisch Verbond, die een poging in ons land hiertoe wagen, dit na. Hoezeer is ons bestaan als Verbond er het bewijs van dat mensen als Mennicke niet tevergeefs hebben gearbeid in die periode van voortdurende nederlagen.

Het boek is verder belangwekkend door het sterke contact dat Mennicke vanouds met ons land heeft gehad. Ondanks de grote algemene tendenz ervan is het zéér persoonlijk geschreven. Helaas is de vertaling verre van onberispelijk. En de lyrische gedeelten, voor de auteur van bijzondere waarde, hadden naar mijn mening beter achterwege kunnen blijven.

Br. C.

Prof. Banning en het humanisme

Prof. Banning verzoekt ons te willen meedelen, dat hij ten ene male de uitleg afwijst, die het hoofdartikel van *Mens en Wereld*, 2e jrg. No. 4 aan zijn woorden, geschreven in *Tijd en Taak* van eind Januari j.l., heeft gegeven. Hij voegt daaraan toe, dat die woorden niet de bedoeling hebben de hoge bijdrage te miskennen, die het humanisme aan onze beschaving heeft geleverd en nog levert, daar zij uitsluitend op het Christendom betrekking hebben. Wij nemen van deze nadere verklaring gaarne nota. Nu van verschillende kanten gepoogd wordt het humanisme de de positieve mede-verantwoordelijkheid voor moraal en beschaving te ontzeggen en schuldig te verklaren aan de degeneratie-verschijnselen van onze tijd, dient juist wie vriend en principiële tegenstander is elke schijn te vermijden,

RADIO-UITZENDINGEN.

Zondag 25 Mei, 9.15 uur: Mr. H. B. Waslander: *De humanisten en de Volkstelling*.

Zondag 1 Juni, 10 uur: Dr. J. P. van Praag: *Houdt de rijkdom van het Humanisme niet voor U alleen!*

Zondag 8 Juni, 9.15 uur: H. de Waard: *„Exflaters van onze Beschaving”*.

Cultuur- commercialisme

Tot de niet hoog genoeg te waarderen voordelen, die het beëindigen van de oorlog ons bracht, behoort het hersteld contact met de wereld, de mogelijkheid om weer kennis te nemen van hetgeen in het buitenland wordt gedacht en geschreven. Na een vijf-jarig isolement kon het niet anders of onze verwachtingen moesten hoog, te hoog gespannen zijn en misschien moeten wij het mede aan dit optimisme toeschrijven, dat de oogst aan letterkundige producten uit Amerika ons tot op dit ogenblik niet is meegevallen. Vanzelfsprekend konden wij slechts van een klein gedeelte van hetgeen daar uitkwam kennis nemen, deels, omdat de invoer van boeken nog altijd aan beperkende bepalingen onderhevig is, deels omdat de prijs van veel werken de capaciteit van onze berooide Nederlandse portemonnaie te boven gaat en wij dus aangewezen zijn op de goedkope, maar hoofdzakelijk herdrukken publicerende Pocket, Pinguins en Bantam uitgaven en tenslotte omdat de beste, maar dikwijls niet tot de best-sellers behorende literatuur-producten, nauwelijks in het buitenland bekend worden. Het is immers ook in het schrijvers-paradijs Amerika zo gesteld, dat ongeveer 85 % van alle uitgaven op letterkundig gebied, het doen moet met oplagen die de 3000 exemplaren zelden te boven gaan en die derhalve kleiner zijn dan de op het ogenblik in ons land gebruikelijke. Ofschoon de „Book of the Month“-clubs miljoenen boeken distribueren, mag hieruit dus veilig worden worden afgeleid, dat de Amerikaan relatief minder leest dan de Nederlander, die reeds geen hoge plaats op de Europese ranglijst inneemt. Het overgrote deel van de in ons land thans verkrijgbaar zijnde Amerikaanse boeken, bestaat uit romannetjes, die grote en talrijke oplagen beleefden en wier waarde — in dollarcenten uitgedrukt — niet onder doet voor die van Coca Cola, kauwgom en ice-cream-soda. Hun artistieke waarde beweegt zich rondom het nulpunt en het gevaar dat zij smaakbederfend zouden werken, is niet groter dan dat van gelijksoortige Europese werkjes, die door een publiek, welks voorkeur naar amusementslectuur uitgaat, worden gelezen. Anders is het echter gesteld met de in deze goedkope uitgaven verkrijgbaar gestelde boeken van een aantal goed aangeschreven Amerikaanse auteurs, die hier reeds voor de oorlog bekendheid en de belangstelling van meer litterair georiënteerd publiek genoten. Enige van deze auteurs afkomstige en gedurende de oorlog gedrukte of herdrukte werken, stelden ons ernstig teleur, niet alleen om de achteruitgang, die zij te zien gaven, maar in de eerste plaats om de aard van deze achteruitgang.

In Amerika is het schrijversambacht voor hen, die succes hebben, bijzonder winstgevend en de weg naar het eerste miljoen wordt, door degen, die geluk hebben, vaak verbluffend snel afgelegd. De weg naar het tweede miljoen biedt meer moeilijkheden en de schrijver, die er voor zorgen wil dat het grote publiek hem blijft kopen, meestal verplicht concessies te doen, zijn boeken op te vullen met een zekere hoeveelheid stuff, die met literatuur niet veel te maken heeft, maar die op dezelfde wijze als de meeste Amerikaanse films in de verlangens en behoeften van de menigte voorziet. Zijn werk moet Hollywood-minded zijn. Beantwoordt het aan deze eis, dan kan hij niet alleen op buitengewoon grote oplagen, maar ook op een zeer goed gehonoreerd filmcontract rekenen. Helaas blijken verschillende auteurs van naam, na eenmaal uit de celluloid-pot te hebben gegeten, door een onverzadigbare honger overvallen te zijn. De stevige dollar smaakt naar meer, hetgeen maar al te duidelijk blijkt uit hun latere werken die, in meerdere of mindere mate op het publiek en op Hollywood geschreven zijn. Hier van enkele voorbeelden:

James M. Cain, schrijver van het bekende „The postman always rings twice“, hard-boiled auteur

Bij de 60ste verjaardag van J. C. Bloem

De 10e Mei is de dichter J. C. Bloem zestig jaar geworden. Naar de titel van zijn eerste bundel „Het Verlangen“ (1921) heeft men hem wel eens de dichter van het verlangen genoemd. En zeker is met deze vage uitdrukking het wezen van zijn ongecompliceerd en ieder gevoelig mens direct aansprekend dichterschap goed gekenschetst. De verzen van Bloem met hun eenvoudige taal, hun weke zangerige toon en hun, althans in zijn eerste werk, breed, meeslepend, ja, soms vervoerend rythme spreken steeds van het onbestemde geluksverlangen in de mens, die weerloos en niet begrijpend in het leven is geworpen en ontdekt, dat alle wat hem lief en dierbaar is aan de vergankelijkheid is prijgegeven. Het besef dat al het leven eenmaal eindigt met de dood, knaagt aan het geluk als de worm aan de vrucht. De overweging echter, dat ieder van ons dit lot deelt en even weerloos en onbegrijpend tegenover het levensmysterie staat, vormt tevens de band die de mensen met elkaar verbindt. De dichter Bloem zingt van de ontroering die deze gedachte werkt, van de smart, de vreugde soms, de innigheid en tederheid, de weemoed die zo algemeen-menselijk is. Het telkens en telkens

overrompelde hart kan in zijn machteloosheid niet anders dan toegevend zijn, en zijn medemens beminnen om de vervoeringen waartoe het gevoel hen leidt. Voor hem, de dichter, is de enige troost de schoonheid, de genade van het dichterschap, waardoor hij in staat is in zijn eigen ontroering die van alle andere mensen vorm te geven. Treffend komt dit tot uiting in zijn meest bekend gedicht „Lichte Vensters“. De dichter staat voor het raampje van een trein, die in de avond de stad nadert en hij ondergaat bij het zien van de verlichte vensters, waarachter de mensen wonen, het gevoel van iets gemeenschappelijks in hun lot. Hij vraagt zich af, wat hem met hen verbindt. En hij ziet deze band in hetzelfde verlangen naar de volheid des levens, de intensiteit en de overgave aan het gevoel, de droom, het liefhebben:

„O, de sterfelijken, de beminden,
De genooten van deez' fellen tijd,
De voor eeuwig door hun hart verblinden:
Dronken zoekers naar één zaligheid.“

In een tijd die de betrekkelijkheid van zoveel „verstand“ heeft aangetoond, past een woord van diepe bewondering en genegenheid voor een dichter, die in zo'n schone en zuivere vorm de roekeloze overgave aan het weerloze hart is trouw gebleven.

DAVID DE JONG.

NA DE BEVRIJDING

Schoon en stralend is, gelijk toen, het
Koud des morgens, maar als de dagen
Opengaan, is de eeuwige lucht een
Voor de geredden.

In 't doorzichtig waas over al te brake
landen ploegen weder de trage paarden
Als altijd, wijl nog de nabije verten
Dreunen van oorlog.

Dit beleefd te hebben, dit heelhuids uit te
Mogenspreken, ieder ontwaken weer te
Weten: heen is, en nu voorgoed, de
welhaast

Duldloze knechtschap.

Waard is het, vijf jaren gesmacht te
hebben,

Nu opstandig, dan weer gelaten, en niet
Eén van de ongeborenen zal de vrijheid
Ooit zo beseffen.

Uit: J. C. Bloem, Sintels. 1945.

bij uitnemendheid en door niemand minder dan H. L. Mencken destijds aangemoedigd om zijn eerste roman te publiceren, bood ons met zijn „Mildred Pierce“ een wel zeer zacht gekookt en niet meer geheel fris eitje, dat bedenkelijk naar het broedsel van Europese hennen van de klasse Hedwig Courts Mahler riekt. De Hollywoodse koks hebben er reeds een zoete omelet van gemaakt.

William Saroyan, ongetwijfeld een begaafd auteur, zet ons met zijn „the Human Comedy“ een portie met sentimentaliteit overgoten „sugar and candy“ voor, waarvan men nauwelijks te weinig eten kan om niet misselijk te worden. Zijn figuren zijn alle even onmenselijk braaf en de uit Armeense ouders geboren schrijver heeft voor zijn Amerikaans lezerspubliek een paar voetvallen gedaan, waarvan zijn botten hem nog pijn moeten doen. Maar de braafheid werd beloond: tien herdrukken sedert 1943 en Hollywood vermaakt het meesterwerk in zijn camera's.

Ook Hemmingway, die zich over gebrek aan succes toch waarlijk niet te beklagen heeft, maakt bedenkelijke buigingen in de richting van Hollywood. Een overigens op vele punten verdienstelijk boek als „For whom the bell tolls“, bevat een liefdesgeschiedenis met een Tarzanachtig meisje, die regelrecht op de camera en de Book of the Month-club geschreven is. En tenslotte blijkt zelfs een belangrijk auteur van gevestigde reputatie als Sinclair Lewis er de brui aan gegeven te hebben om het met minder dan een miljoen-inkomen te doen. Met een

bijna ontwapenende openhartigheid geeft hij openlijk toe zich te hebben ingesteld op Hollywood, waar zijn tegenwoordige litteraire productie gretig wordt afgenomen. Zijn gedurende de oorlog gepubliceerde „Seven short stories“ komen dan ook niet boven het peil van het met vakmanschap geschreven Magazin-verhaal uit. Deze reeks zou verlengd kunnen worden met meerdere voorbeelden van Amerikaanse romanciers, die de lier in de brandkast hebben gelegd. Het is, nu ons cultureel contact met Amerika zoveel nauwer geworden is, noodzakelijk dit gevaar te signaleren, omdat het hier om producten gaat van schrijvers, die representatief voor de Amerikaanse letteren worden geacht en de niet altijd voldoende kritisch ingestelde lezer gemakkelijk het slachtoffer van traditie wordt. De reputaties dezer prominenten zijn echter vlaggen, die de ladingen niet meer of slechts ten dele dekken, al mogen zij dan voor veel Europese lezers nog schijnen wat zij niet meer ten volle zijn: scheppers van het beste dat Amerika van vandaag op letterkundig gebied oplevert. Hun plaatsen zijn ten dele reeds door anderen ingenomen, schrijvers op wie de dollar nog geen vat kreeg en die ook het huidige Europa nog iets te zeggen hebben. Hun werken bereiken ons echter zelden, omdat zij met oplagecijfers beneden de 3000, van geen belang zijn voor de fabrikanten van het goedkope in massa vervaardigde boek. Wij hopen echter op deze plaats binnenkort iets meer van hen te kunnen vertellen.

M. D.

BRIEVEN VAN LEZERS

DE WERKZAAMHEID VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

Met grote belangstelling neem ik kennis van de levensuitingen in woord en geschrift van het Humanistisch Verbond. In het algemeen hebben zij mijn instemming en toch... Toch meen ik, dat, als in het optreden van het Humanistisch Verbond geen verandering komt, het zijn doel niet zal bereiken om te worden de organisatie der onkerkelijken. Zijn optreden zal grote aantrekkelijkheid uitoefenen op een kleine schare intellectuelen, maar de massa niet beroeren. Naar mijn mening moet het element van het Humanisme meer op de voorgrond gebracht worden dan tot nu toe het geval is geweest. De humanist kent geen verbondenheid van de mens tot een godheid. Juist, omdat zij dit niet kent, gevoelt zij dieper de verbondenheid van mens tot mens.

Het gemeenschapsgevoel tussen individuen en volken is bij hem sterker ontwikkeld. In de praktijk betekent dit, dat in zijn levensopvatting het streven naar sociale gerechtigheid een grote plaats inneemt en dat in een tijd van algemene verarming grote economische ongelijkheid naar zijn mening moreel ontoelaatbaar is.

Al zullen de humanisten in sociaal-politiek opzicht verschillende denken, hun levensopvatting leidt er toe, dat zij zich streng rekenschap geven, tot welke consequentie die op sociaal-politiek gebied moet leiden. De massa der bevolking is door de oorlog en zijn gevolge gedemoraliseerd. Het Humanistisch Verbond zal hiermede rekening moeten houden. Juist, omdat het niet aan traditie of vormen gebonden is, zal het gemakkelijker daarmede in de praktijk rekening kunnen houden. In elk geval het humanisme kan alleen in deze tijd slagen in zijn propaganda, wanneer het doet blijken, dat deze in zich bevat het streven naar een maatschappelijk ideaal. Wij humanisten mogen er verschillend over denken, op welke wijze de ideale maatschappij kan benaderd worden, dat wij moeten streven naar een maatschappij, waarin individuen en volken alle lief en leed met elkaar delen, daarover zullen zij het wel eens zijn. *Practisch idealisme*, het oog gericht op het toekomstige einddoel, onze arbeid zich aansluitend aan de hedendaagse werkelijkheid, zo moeten wij ons doel trachten te benaderen, al weten wij, dat wij dit nimmer ten volle zullen bereiken. Hoe hoger wij onze idealen stellen, in hoe hoger gedachtenwereld wij leven, hoe hoger wij zelf zijn. Leiden, 22 April 1947.

D. v. d. ECK.

De mens in zijn wereld

De mens heeft zijn wereld in hokjes verdeeld: een bron van moeilijkheid, ruzie, oorlog, maar ook een punt van vastigheid voor vrede.

De mens had zijn hol, heeft zijn huis, zijn grens rondom zijn eigen bestaan en dat van wie hem het naast staan. Maar ook deze grens is, met grotere grenzen, door de oorlog verbroken en gebroken. Een met regeermacht beklede waakte in ons land met verantwoordelijk oog over deze grenzen en hun herstel. Ik heb hem zien staan, kortgeleden, toen hij voor het eerst tegenwoordigers van het volk vertelde over het herstel en over de begrensdheid van onze hoogst persoonlijke woongrenzen. Nog lang zal het duren, zo kon men horen, dat velen hun huis, hun burcht, met anderen moeten delen; want het herstel is duur en wij zijn arm en wie geen bouwers, steen en staal genoeg heeft, bouwt slechts traag. Hij lijkt een man vol energie, de regeerder die dit zei. Hij is nog kort maar aan het bewind en zal, zo is te hopen, meer wezenlijks doen dan in zijn woorden opgesloten lag. Want voor de mens als zelfstandig wezen is de toestand ernstig. Deze mens zal jaren lang nog op de proef worden gesteld met het delen van zijn huis. Hij wordt dan wel gedwongen mens te zijn in groot verband; waartoe het mens zijn hem de kracht moet geven.

Het is een groot probleem; maar groter nog is het vraagstuk van de grote grenzen, die volken en staten omvatten. In het hart van Rusland zitten vier regeerders met hun helpers. Zij zien moeilijkheid op moeilijkheid zich stapelen en stapelen zelf soms danig mee. Niets menselijks is hun vreemd: een uitspraak die meestal een excuus voor minder fraaie eigenschappen moet verhullen. Als nu ook maar het menselijke in hen het goede van de mens niet mist. „Ik zie wat beters, volg wat slimmers” (aldus Ovidius, door Vondel nagedicht): een menselijke eigenschap, helaas, die overwonnen worden moet, ook door de Vier in Moskou. Zo schept de mens zijn grenzen in zwaar ge-

vecht. Hij wijkt zo licht voor eigen verlangens, hij wordt zo licht — naar een oud woord — voor zijn medemens een wolf. Op de kracht van die wolf en op zijn eigen zwakheid zal hij de overwinning moeten behalen.

Ss.

OPTIMISME?

In de laatste uitgave van „Mens en Wereld” schreef in het Debat over het Humanistisch Verbond Dr. J. P. van Praag over het H. V. „Of die poging zal slagen weet niemand. Er is hier geen plaats voor enig optimisme.”

Ik ben zo vrij, het hier niet mee eens te zijn. De toestand zoals deze nu na deze oorlog is, is gunstig voor ons verbond en doet veel hopen. Ik wil enigszins de geest van deze tijd trachten weer te geven, voorzover dat ons Verbond raakt.

Wanneer we dan vooral het oog richten op de arbeiders en de jongeren, dan treft ons hun zoeken naar gemeenschap, vooral de onkerkelijken, immers, de kerkelijken hebben hun gemeenschap. Waarom? Het is moeilijk dit in een paar woorden te zeggen. De voornaamste reden is, dat zij in de put zitten en niet weten, hoe eruit te komen. Hun geloof in de mens heeft een geduchte knauw gekregen in deze oorlog. Het geloof in de mens, dat steeds weer hun boei is geweest in de branding der tijden. Zij wanen zich verloren. Alles, wat hen drukt, de voedselschaarste, de zorgen, de atoombom en zijn problemen gaan niet zo maar langs hen heen, zoals vaak lijkt, integendeel, zij worden er steeds door bezighouden. En wat is mooier dan deze zorgen, die ons steeds meer plagen, aan vrienden te vertellen. Wat kunnen zorgen verlicht worden, als men zijn gemoed bevrijdt voor een enkel ogenblik. Daarom zoekt men elkaar, zoekt men vrienden en voelt men zich zo eenzaam, als dit samenzijn hen niets geeft, als het een moment is, waarop men samen is, terwijl men daarna weer alleen is, zonder dat men wat heeft gedaan, zonder, dat men deze zorgen geruimd heeft voor nieuwe hoop. En daar ligt de taak van het H. V. Het geven van nieuwe hoop, het teruggeven van het geloof in de mens. Dan zal het H. V. voor velen iets geven, zal het een grootse taak volbrengen, die wij ons zeer zeker bewust moeten zijn.

Wat zou gemakkelijker zijn, wanneer wij de arbeiders en de jongeren konden bereiken, dan onze bijeenkomsten, onze samenhang, die erg belangrijk is en ons zoeken naar schoonheid in de plaats te stellen van hun kaart-, dans- en buurtclubs, die, hoe mooi men ze mag vinden, een leegte achterlaten, als ze voorbij zijn. Groningen.

J. KLOOSTERMAN.

LERARES

zou graag haar vacantie (12 Juli - 9 Aug.) in gezellig, vrolijk milieu doorbrengen als paying guest.

Br. no. 471 adm. van dit blad

ONGESTOFFEERDE WOONRUIMTE

gezocht, Amsterdam-Z.

d. lerares, ook lessen a. huis. liefst étage of 2 à 3 kamers en keuken.

Br. no. 472 adm. van dit blad

SCHRIJFSTER

van klein werkje op Ethisch Hum. grondslag over onderwerp op sexueel gebied zoekt uitgever.

Br. adm. van dit blad onder no. 473

DE VERKLARING OVER

LINGGADJATTI

Hét komt mij voor, dat U in het jongste nummer van ons orgaan het congres-besluit over de verklaring over Linggadjatti onjuist hebt weergegeven.

Het Hoofdbestuur heeft, meen ik, niet gezegd, geen politieke uitspraak te hebben willen doen.

Ware dit zo geweest, dan waren er stellig uit het congres protesten gekomen. U moet mij ook eens vertellen, welk karakter de verklaring dan wel had, als het geen politieke was. Zo wezenlijk politiek was dat karakter, dat de verklaring in feite een steun is geweest voor de Indonesische politiek van de linkse partijen.

Het is waar, de voorzitter heeft in de zaak niet zo klaar en resoluut gesproken als wij van hem gewoon zijn. Maar hij heeft toch, dunkt mij, alleen de gedachte aan speciale partij-politiek verworpen, niet kortweg die aan elke politiek. (Verg. ook zijn Openings-rede.)

Gelukkig ook maar.

Want de ervaring leert nog telkens opnieuw, dat de z.g. afkeer van politiek in de praktijk neerkomt op of leidt tot pascifistische politiek. Er is dus alle reden voor ons, met de niet-politiek nog voorzigtiger te zijn dat met de politiek.

Overigens herhaal ik de vraag, die ik op het congres reeds stelde, hoe men „de sociale gerechtigheid” kan betrachten zonder aan politiek te doen. Hoe men, voeg ik eraan toe, „de grote gevaren en noden van de tijd te lijf kan gaan en de wereld gezonder kan maken” — verg. Uw hoofdartikel — zonder aan politiek te doen.

Sommigen van ons schijnen politieke bemoeienis in tegenspraak te achten met bezinning.

Daar zijn inderdaad mensen, die in kleine politiek op- en ondergaan. Maar er zijn ook wel mensen, die in z.g. bezinning verdrinken, waaraan eigenlijk geen ander nog wat heeft.

M.i. staat het dan ook veeleer zo, dat wij ons ook op de politiek moeten bezinnen.

Of, om het met een variatie op een bekend woord te zeggen: Als de humanisten geen staatslieden en de staatslieden geen humanisten worden, is het ongeluk niet te overzien.

H. W. KROP.

Den Haag, 20 April 1947.

WEL zorgen voor morgen

De eekhoorn is verstandig. Hij zorgt voor moeilijke tijden. Deed U dat ook? Zorgde U reeds voor een levensverzekering? Zo neen, neem dan een polis bij „De Centrale”. Deze maatschappij verdient wegens haar bijzonder karakter - haar steun aan sociaal werk - immers de voorkeur.

Specialiteit in
Spaansche en
Russische werken

PRIJSLIJSTEN
GRATIS
OP
AANVRAAG

Boekhandel „PLUS-ULTRA” - A'dam-C. Keizersgracht 396, tel. 30269

AURORA

- de levensverzekering-maatschappij voor buitenkerkelijken.
- de winst wordt voor sociale doeleinden besteed.

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 62

Nieuws uit het Verbond

Weekend te

Gouda en Reeuwijk

Gouda zal 21 en 22 Juni een centrum zijn van allen, wie het Humanistisch Verbond ter harte gaat, in het bijzonder voor hen, die in de westelijke helft van ons land wonen, zal het niet zeer bezwaarlijk zijn naar Gouda te gaan; maar er wordt ook gehoopt op de komst van geestverwanten uit de rest van het land.

De Gemeenschap Gouda bereidt n.l. tegen die dagen een weekend voor, dat moet klinken als een klok.

Er is alle reden, om te zorgen, dat men die Zaterdag en Zondag geen andere besognes heeft, zodat men naar Gouda zal kunnen trekken. Er zal een programma vol afwisseling zijn: gezelligheid, kunst- en sportgenoegens, en vooral gedachtenwisseling over het werk van ons verbond.

Het zal aanbeveling verdienen, dat de verschillende gemeenschappen zoveel mogelijk de deelneming aan dit weekend voor hun leden organiseren. Op deze wijze zullen de gemeenschappen belangrijk tot het welslagen van de verzameling kunnen bijdragen.

De kosten voor deelneming bedragen f 3.— per persoon, plus reiskosten.

Het voorlopige programma luidt:

Zaterdag 21 Juni:

16.00: Ontvangst.

16.30—18.00: Bezichtiging van oude stadsge-
deelten en van de Goudse kerkramen.

18.15—19.00: Broodmaaltijd (zelf brood mee-
nemen).

19.00—20.00: Wandeling door de stad.

20.00—22.00: Concert met medewerking o.a.
van Aart van Doorn, bas-bariton (Amsterdam),
Harend Vlag, klarinet (Residentie-orkest).

Zondag 22 Juni:

9.00: Wandeling en boottocht naar de Jeugd-
herberg in Reeuwijk.

10.30: Bespreking in het openlucht-theatertje van
de Jeugherberg in Reeuwijk. Een van de leden
van het hoofdbestuur, waarschijnlijk de voor-
zitter, zal een inleiding houden, o.m. over het
werk van de gemeenschappen; hierop zal een
gedachtenwisseling volgen.

12.00: Broodmaaltijd, te verzorgen door de af-
deling Gouda.

13.00: Zwemmen, roeien, wandelen.

15.00: Sluiting; vervolgens wandelen of varen
naar Gouda.

Studentenverenigingen

Op 19 en 20 April hebben de Studenten-
Vereniging op Humanistische Grondslag „So-
crates" te Delft en de Humanistische Studenten
Bond te Amsterdam in de Jeugherberg „De
Karekiet" in Kortenhoef een conferentie ge-
houden, welke zich in een ruime belangstelling
mocht verheugen.

In enige lezingen werd het Humanisme van
verschillende zijden in het licht gesteld, het-
geen in belangrijke mate bijdroeg tot juistere
begripsbepaling en tot een beter inzicht in de
problematiek van het Humanisme. In een slot-
vergadering was de conferentie unaniem van
oordeel, dat de studentenverenigingen op Huma-

nistische grondslag van grote waarde kunnen
zijn voor de studentenmaatschappij en daarin
op idieel terrein een belangrijke taak te ver-
vullen hebben. Om de oprichting en samen-
werking van deze verenigingen te bevorderen,
is, aldus de mening van de conferentie, een
inter-academiale contact-commissie tussen de
verenigingen noodzakelijk.

Besloten werd tevens, deze contact-commissie
in overweging te geven commissies in te stel-
len voor de bestudering van gemeenschappelijke
statuten en voor gezamenlijke propaganda.

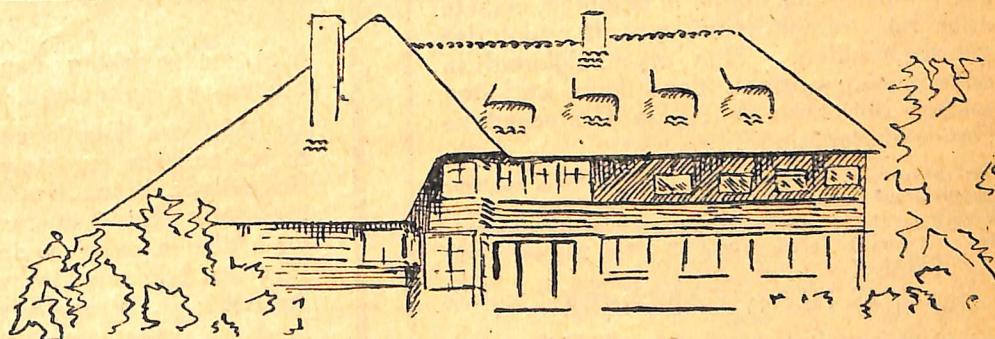
Dit congres, dat zowel wat betreft de resul-
taten als wat betreft de prettige geest, geslaagd
kan heten, heeft stellig aangetoond, dat de
voorwaarden aanwezig zijn, om te komen tot
een sterke en goede vereniging, waarin de
student zich in Humanistische sfeer kan bezin-
nen op de problemen van levens- en wereld-
beschouwing.

Gaarne wordt aan belangstellenden een uit-
gebreid verslag toegezonden. Men wende zich
tot Willemien Bruinsma, Ruysdaelkade 11 b,
Amsterdam, of H. Grabowsky, Hugo de Groot-
plein 5, Delft.

Het werk onder militairen

In de garnizoens-stad Utrecht heeft het Hu-
manistisch Verbond het werk voor de buiten-
kerkelijke militairen ter hand genomen. Het
doel: een goede vrije-tijdbesteding voor de
jonge militairen, kennis maken met geestver-
wante militairen en burgers. Al de jongeren,
die binnenkort in dienst treden, raden wij drin-
gend aan zich met ons Verbond in verbinding
te stellen, hetzij via het plaatselijk secretariaat
van het Hum. Verbond, hetzij rechtstreeks met
het Centraal Bureau te Utrecht.

Ouders, die dit lezen, verzoeken wij, voor
hun kinderen verbinding met het Centraal Bu-
reau te zoeken en tevens de jongeren uit hun
omgeving op deze mogelijkheid attent te maken.
Uw jongens komen dan in gezinnen, die
zich bereid verklaard hebben, hun gastvrijheid
te verlenen. Het zal U goed doen, te weten,
dat zij een „pleeghuis" hobben met „pleeg-
ouders", die hen met moeilijkheden in de
vreemde en nieuwe omgeving de helpende hand
kunnen bieden. Andere garnizoensplaatsen zul-
len Utrecht spoedig volgen. Schrijf dus voor
alle plaatsen naar het Centraal Bureau van het
Hum. Verbond te Utrecht, Weerdsingel O.Z.
80.

De Zomerkampen

Voor ouderen

In het Meenthuis te Blaricum wordt van
9—16 Augustus a.s. ons Zomerkamp voor
ouderen (boven 18 jaar) gehouden: inleidingen
over humanisme, ontspanning, mooie natuur,
zang, muziek, volksdansen. Kosten f 22.50,
waarvan tenminste de helft vóór 1 Juli moet
zijn voldaan. Het kampgeld kan in termijnen
worden betaald, waartoe men girobiljetten bij
het Centraal Bureau kan aanvragen. De Kamp-
commissie bestaat uit mevrouw A. Ploeg—
Ploeg en dr. W. R. Kraak.

Voor jongeren

Van 17—24 Augustus is de beurt aan de
jongeren (van 18—25 jaar, ook niet-leden): hun
kamp wordt gehouden in het Bondshuis van de
N.B.A.S. te Oldebroek. De leiding berust bij
de heer en mevrouw De Waard uit Utrecht.
Kosten eveneens f 22.50 (op dezelfde wijze te
voldoen als het kampgeld voor de ouderen).
De sluitingsdatum voor aanmelding is 1 Augus-
tus. Maximaal 80 deelnemers. Haast u dus!
Het programma vermeldt o.m.: inleidingen over
de positie van de mens in de wereld, humanisme
en moraal, humanisme in de oudheid (inleiders
o.a. dr. D. Loenen, I. Vijlbrief en H. de
Waard), verder sportieve genoegens, zang,
volksdansen, natuurstudie en tot slot een bonte
avond.

Uitknippen, invullen en verzenden aan het Centraal Bureau v/h H. V., Weerdsingel O.Z. 80, Utrecht.

Ondergetekende, (naam) ¹⁾

..... (adres) ¹⁾

vraagt toezending van een aanmeldingsformulier voor
het Zomerkamp te Blaricum ²⁾

het Jongerenkamp te Oldebroek ²⁾

vraagt giro-stortingsformulieren à f 5.—
vraagt giro-stortingsformulieren à f 2.50.

1) Met blokletters invullen,

2) Doorhalen wat niet verlangd wordt.

(Handtekening)

Linggadjatti en ons congres

Het komt me voor, dat de redactie de conclusie van de Linggadjatti-discussie niet gelukkig heeft weergegeven. In afwachting van de officiële notulen meen ik me als voorzitter aan de volgende conclusie te moeten houden:

Nadat verschillende afgevaardigden voor en tegen de door het H.B. afgelegde verklaring het woord hadden gevoerd, verklaarde de voorzitter, dat het H.B. na rijpelijke overweging meende, dat de betrokken verklaring in deze vorm voor alle politieke schakeringen buiten het Verbond aanvaardbaar zou zijn. Nu dat niet geheel het geval blijkt te wezen, kan het H.B. daaruit slechts de conclusie trekken, dat het in de toekomst in dergelijke gevallen omzichtiger te werk dient te gaan. Het congres ging hiernee over tot de orde van de dag.

J. P. VAN PRAAG.

„De coöperatie is een voortbouwen op het evangelisch beginsel van broederschap.”

DR. WILLIAM KING, 1786-1865

Dr. William King, dokter in Brighton, maakte door zijn praktijk kennis met de noden der minstbesteden. - Hun afhankelijkheid in economisch opzicht, deed hem besluiten tot het oprichten van: „De Coöperatieve Handelsvereniging”.

De verbruikcoöperatie, aldus William King, zal haar grootste en nuttigste taak vinden in de zedelijke verbetering van de mensen. De geschiktheid tot samenwerking met anderen voor een groot gemeenschappelijk doel.

IS HET NU ANDERS?

Zeker, er is veel veranderd sinds 1827! Maar alles ten goede? Is er nu sprake van een doelbewust bouwen, gezamenlijk aan een wereld, waarin het wat genoegetijker zal zijn te leven? Is er nog niet veel regelloosheid en verspillings? Wordt inderdaad datgene gemaakt, wat het eerst en het meest nodig is? Is de voortbrenging van onze belangrijkste verbruiksartikelen niet nog steeds een zaak van productie om winst?

★ De coöperatieve beweging bouwt voort op de beginselen van Dr. William King: Coöperatie is een praktische beleving van het „Helpt elkander”. Daarom hecht zij zoveel waarde aan de instandhouding van sociale fondsen en doet zij uit de bedrijfsoverschotten een evenredige uitkering aan haar leden.

Daarom: Uw aandacht en steun voor de

Coöperatie

Het geïllustreerde boekje „Korte geschiedenis der Coöperatie” bevat vele bijzonderheden over de Coöperatieve Verbruiksvereniging. Het wordt gratis en franco op aanvraag toegezonden door de CENTR. PROP. COMM. DER NEDERLANDSE VERBRUICSCOÖPERATIES. Afd. Bakhuizenstr. 25, Den Haag

Hoofdbestuursvergadering

Op de 16e H.E.-vergadering werd door de Voorzitter meegedeeld, dat het Fonds Volksovoeding thans f 4400 bezit. Besloten werd met het oog op de volkstelling voorlichting via radio en pers te verschaffen inzake de beantwoording van de vragen die de levensopvatting betreffen.

De geld-actie van het Verbond zal plaats vinden in de eerste week van Juni, via radio, intekelijsten, geldbusjes en circulaire. Contact met The Humanistic Association in Amerika en contact met België werden besproken. De voor-

zitter doet verslag van de besprekingen inzake het openbaar onderwijs met de Ned. Ond. Ver., Volksonderwijs en de Maatsch. tot Nut van 't Algemeen.

Vervolgens vormen het contact met De Vrije Gemeente en met De Dageraad een onderwerp van bespreking. De kader-cursus zal in het na-jaar worden gehouden.

Behalve het zomerkamp te Blaricum zal er een speciaal jongerenkamp komen. 21 Juni: weekend te Gouda met de Alg. Voorzitter als spr. Getracht zal worden ook een weekend voor het Westen te beleggen. De Afgevaardigden-conferentie zal 4 en 5 October 1947 plaats vinden.

ZO JUIST VERSCHIEEN: Mr A. LÜHRS

BURGERLIJK EN SOCIALISTISCH DENKEN

Een sociologische studie

PRIJS GEBONDEN f 5.95

Verkrijgbaar in de boekhandel

VAN LOGHUM SLATERUS' UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ — ARNHEM

de stem van nederland

onafhankelijk — progressief weekblad

losse nummers 30 cent, kwartaalabonnement f 3,50,
jaarabonnement f 12,50.

Met medewerking van tal van vooraanstaande schrijvers uit binnen- en buitenland, o.a.:

Dr M. van Blankenstein, buitenlandsche weekoverzichten en buitenlandsche reportages; „Big Ben”, brieven uit Londen; Drs H. Bovenkerk, binnenlandsche politiek; Dr G. Stuiveling, cultureel-literaire beschouwingen; Albert Helman, culturele beschouwingen en artikelen over muziek; Dr J. Hulsker, filmsbesprekingen; Arie Pleysier, binnenlandsche reportages, Paul F. Sanders, brieven uit Amerika; B. Stroman, toneel; Bert Voeten, binnen- en buitenlandsche reportages; Victor E. van Vriesland, wekelijksche cultureel-literaire kroniek.

In elk nummer exclusieve fotoreportages van Carel Blazer, Cas Oorthuys, Particam e.a., een kort verhaal van Nederlandsche en buitenlandsche schrijvers, actualiteiten, varia etc.

Verkrijgbaar in iedere kiosk en boekhandel.

Uitgave van Uitgeverij Scheffer en Sikkema en Uitgeverij Contact, Amsterdam.

Aan de Administratie van de Stem van Nederland, Hekelveld 16, Amsterdam. Ondergeteekende verzoekt gratis toezending van enkele proefnummers van De Stem van Nederland *)

Wenscht zich vanaf 1 Mei a.s. te abonneren op De Stem van Nederland als jaar/kwartaalabonné tegen f 12.50/f 3.50 franco per post en verzoekt gratis toezending van de sinds 1 April j.l. verschenen nummers *)

Hij zal genoemd bedrag op Uw girorekening storten *)

Hij zal U dit bedrag per doen toekomen *)

U kunt over genoemd bedrag per kwitantie disponeeren *)

*) doorhalen wat niet verlangd wordt.

Naam:

Adres:

Betaling kan geschieden per postgiro 103868, ten name van Uitgeverij Scheffer & Sikkema, Hekelveld 16, Amsterdam, ten behoeve van De Stem van Nederland.